

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ТЕОРІЇ І МЕТОДИК ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему

**ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ БУДУВАТИ ТЕКСТИ РІЗНИХ ТИПІВ ПІД
ЧАС РЕАЛІЗАЦІЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ «ВЗАЄМОДІЄМО ПИСЬМОВО»
В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ**

Виконала:

здобувачка ступеня вищої освіти

«магістр»

спеціальності 013 Початкова освіта

Вікторія ЯВОРСЬКА

Керівник:

канд. філол. наук, доцент

Людмила БІСОВЕЦЬКА

Рецензенти:

канд. пед. наук, доцент кафедри

теорії та методики початкової освіти

ПВНЗ МЕНУ ім. Степана Дем'янчука

Інна СОЙКО

канд. пед. наук, доцент кафедри

теорії і методики виховання РДГУ

Тетяна ЦІПАН

Рівне – 2025 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ БУДУВАТИ ТЕКСТИ РІЗНИХ ТИПІВ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	
1.1. Сутність понять «текст», «зв’язне мовлення», «переказ», «твір»	8
1.2. Формування вміння писати перекази на уроках мовно- літературної освітньої галузі	15
1.3. Формування вміння писати твори на уроках мовно- літературної освітньої галузі	23
Висновки до першого розділу	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ВМІННЯ БУДУВАТИ ТЕКСТИ РІЗНИХ ТИПІВ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ	
2.1. Зміст та організація експериментального дослідження та перевірка його ефективності	33
2.2. Аналіз результатів експериментальної перевірки ефективності формування вміння будувати тексти різних типів в учнів початкових класів	42
Висновки до другого розділу	59
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	67
ДОДАТКИ	77

ВСТУП

Метою мовно-літературної освітньої галузі, як зазначено в Типовій освітній програмі [83, с. 244], є формування мотивації вивчення української мови; розвиток особистості дитини засобами різних видів мовленнєвої діяльності; формування комунікативної та інших ключових компетентностей; розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому й суспільному житті; розвиток логічного, критичного та образного мислення, мовленнєво-творчих здібностей.

Навчання української мови в початковій школі передбачає взаємозв'язок вивчення мовного матеріалу та роботи над розвитком усного і писемного мовлення, що забезпечує формування граматичних, орфографічних і мовленнєвих компетентностей.

Вправи з розвитку зв'язного мовлення: перекази, твори, наголошує М. Наумчук [58, с. 305] – являють собою найвищий ступінь у складній системі мовленнєвих вправ, оскільки вони об'єднують усі вміння – і в галузі словника, і на рівні речення, і логіки та композиції тексту, і вміння накопичувати матеріал, і графіко-орфографічні вміння.

Із перших уроків української мови та читання здобувачі освіти в доступній для них формі засвоюють основні функції мовлення: мовлення є важливим засобом спілкування, обміну думками й почуттями між людьми, передачі й засвоєння певної інформації, колективного досвіду людства тощо. Ось чому розвиток мовлення вимагає постійного педагогічного керівництва.

Найважливішими завданнями Нової української школи є формування комунікативних умінь та розвиток творчих здібностей, оскільки спілкування – це діяльність, яка забезпечує та супроводжує всі інші види діяльності. Робота з розвитку мовлення є пріоритетним напрямом у системі навчання української мови та читання у початкових класах.

Основне завдання початкової школи – навчити дітей висловлювати свої думки в усній та письмовій формах відповідно до вимог, що регламентуються програмою з мовно-літературної освітньої галузі.

Ступінь розробки теми у науковій літературі. Питання розвитку зв'язного мовлення висвітлено у наукових працях Л. Варзацької, М. Вашуленка, Н. Грони, М. Греб, О. Джелелей, А. Каніщенко, Г. Коваль, І. Кучеренко, О. Лобчук, М. Наумчук, О. Петрик, К. Пономарьової та інших. Методику написання докладного переказу в 3–4 класах досліджувала О. Бадзюк [1]; систему запобігання помилкам у письмових роботах учнів 3–4 класів аналізувала О. Гордієнко [13]; методику написання есе в початковій школі студіювали М. Греб і Н. Грона [14]; розвиток творчих здібностей учнів на уроках української мови та читання вивчала Г. Діновська [18]; творчі види робіт на уроках української мови у початковій школі описувала М. Колот [33]; навчання мовленнєвої діяльності на уроках мови досліджувала О. Лобчук [47]; методику розвитку усного та писемного мовлення вивчала С. Марцин [52]; розвиток творчих здібностей молодших школярів на уроках української мови та літературного читання описували С. Парфілова і І. Литвиненко [67]; методику розвитку творчих здібностей молодших школярів у роботі над текстами різних типів аналізувала Н. Третяк [88]; методи розвитку зв'язного мовлення на уроках української мови в початковій школі опрацьовувала О. Чупріна [99].

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність комплексу вправ щодо формування вміння будувати тексти різних типів під час реалізації змістової лінії «Взаємодіємо письмово» в учнів початкових класів.

Для реалізації мети кваліфікаційного дослідження необхідно реалізувати такі **завдання**:

- 1) з'ясувати сутність понять «текст», «зв'язне мовлення», «переказ», «вір»;

- 2) виявити особливості формування вміння писати перекази на уроках мовно-літературної освітньої галузі;
- 3) дослідити особливості формування вміння писати твори на уроках мовно-літературної освітньої галузі;
- 4) укласти систему вправ для формування вміння будувати тексти різних типів під час реалізації змістової лінії «Взаємодіємо письмово» в учнів початкових класів;
- 5) проаналізувати результати експериментальної перевірки ефективності формування вміння будувати тексти різних типів в учнів початкових класів.

Об'єкт дослідження – освітня діяльність на уроках української мови та читання у початкових класах.

Предмет дослідження – система вправ з формування вміння будувати тексти різних типів під час реалізації змістової лінії «Взаємодіємо письмово» в учнів початкових класів.

Методи дослідження. У роботі використовувались теоретичні, практичні і статистичні методи наукового дослідження. Теоретичні: вивчення й аналіз педагогічної, лінгвістичної та лінгводидактичної літератури в розрізі досліджуваної проблеми; аналіз типових освітніх програм, підручників для початкової школи з української мови та читання, методичних посібників; розробка системи роботи з формування вміння будувати тексти різних типів під час реалізації змістової лінії «Взаємодіємо письмово» в учнів початкових класів; узагальнення результатів педагогічного експерименту. Емпіричні: спостереження за освітнім процесом, бесіди з учителями й учнями з метою діагностування рівня сформованості в учнів початкових класів поняття про тексти різних типів, анкетування вчителів, вивчення результатів мовленнєвої діяльності учнів. Педагогічний експеримент включав констатувальний, формувальний, контрольний етапи з якісною і статистичною обробкою результатів

Практичне значення дослідження. Результати кваліфікаційної роботи можуть бути використані при викладанні дисципліни «Методика навчання мовно-літературної освітньої галузі», при створенні методичних рекомендацій до проходження виробничої (педагогічної) практики, здобувачами вищої освіти, вчителями початкової школи в своїй професійній діяльності.

Апробація результатів дослідження. Результати кваліфікаційної роботи обговорювалися на II Всеукраїнській науково-практичній конференції (з міжнародною участю) «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» (м. Кам'янець-Подільський, 12–13 березня 2025 р.), X Міжнародній студентській науковій конференції «Сучасні погляди та актуальні проблеми педагогічної освіти» (м. Львів, 20 березня 2025 р.), V Всеукраїнській студентської науково-практичній конференції «Нова українська школа в дії: актуальні проблеми методик навчання та стратегії розвитку початкової освіти» (м. Рівне, 14 травня 2025 р.), IV Всеукраїнській студентській науково-практичній конференції «Освіта XXI століття: аксіологічний вимір» (м. Нікополь, 23 травня 2025 р.), «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» (м. Кам'янець-Подільський, 15–16 жовтня 2025 р.), X Міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми лінгвістичної семантики» (м. Рівне, 20 листопада 2025 р.), звітній науковій конференції викладачів і студентів РДГУ.

Публікації. За матеріалами кваліфікаційної роботи надруковано 3 тез: «Переказ як прийом розвитку зв'язного мовлення здобувачів початкової освіти» (Актуальні проблеми та стратегії розвитку початкової освіти: матеріали V Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (14 травня 2025 року). Рівне : РДГУ. С. 75–77), «Лінгводидактичні засади вивчення есе в початковій школі» (Освіта XXI століття: аксіологічний вимір: збірник матеріалів IV Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції (м. Нікополь, 23 травня 2025 року). Нікополь : Навчально-

методичний кабінет, 2025. С. 292–295), «Методика роботи над письмовим твором у початковій школі» (Проблеми лінгвістичної семантики: X Міжнародна науково-практична інтернет-конференція (20 листопада 2025 року). Збірник матеріалів. Рівне: РДГУ, 2025. С. 61–64).

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

ВИСНОВКИ

Аналіз науково-методичної літератури і проведений педагогічний експеримент дозволити зробити певні висновки.

Відповідно до першого завдання з'ясовано сутність понять «текст», «зв'язне мовлення», «переказ», «твір».

Текст – певна послідовність речень, які пов'язані між собою за змістом у межах загального задуму автора.

Зв'язне мовлення – це вміння висловлювати думки логічно, послідовно, граматично правильно та зрозуміло. Воно складається з розгорнутих речень, об'єднаних спільним змістом, і передбачає розвиток комунікативної здатності як в усній, так і в письмовій формі. Це не просто окремі слова, а цілісні висловлювання, що передають певну тему.

Переказ – це вид роботи з розвитку зв'язного мовлення, який передбачає передачу в усній чи письмовій формі прочитаного або прослуханого тексту. Значення переказу в навчальному процесі надзвичайно важливе: робота над ним сприяє оволодінню такими видами мовленнєвої діяльності, як слухання і читання; виробляє навички побудови самостійного висловлювання.

Твір – самостійний зв'язний виклад учнями власної думки, почуттів, суджень. Це зв'язне висловлювання займає особливе місце в процесі вивчення мовного курсу, адже йому підпорядковані всі мовні завдання і мовленнєві вправи, над якими працюють учні на уроках мови. Під час побудови усних і письмових творів школярі усвідомлюють вимоги орфоепії, культури мовлення, значення всіх вивчених граматичних і орфографічних правил.

Навчання української мови в початковій школі передбачає взаємозв'язок вивчення мовного матеріалу та роботи над розвитком усного і писемного мовлення, що забезпечує формування граматичних, орфографічних і мовленнєвих компетентностей.

Вправи зі зв'язного мовлення – зокрема перекази й твори – становлять найвищий рівень у системі мовленнєвих завдань, адже вони поєднують у собі всі необхідні вміння: лексичні, синтаксичні, логічні, композиційні, а також уміння добирати матеріал і правильно оформлювати текст у графічному та орфографічному аспектах.

Відповідно до другого завдання виявлено особливості формування вміння писати перекази на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Переказ є одним із традиційних шкільних видів роботи, спрямованих на розвиток зв'язного мовлення. Він має давню історію та ґрунтовно опрацьовану методику. Фактично переказування використовується на уроках майже з усіх предметів. Основне його завдання на заняттях з української мови та читання – навчити учнів висловлюватися. Саме це визначає специфіку методики роботи з різними видами переказів, кожен із яких містить елементи творчості. Перекази допомагають формувати логічне й послідовне викладення думок, збагачують словниковий запас, сприяють розумінню ролі художньо-виражальних засобів та виробляють уміння користуватися образною мовою. Підготовка письмового переказу вимагає від школярів не лише грамотності та володіння пунктуацією, а й розвинених мовленнєвих і комплексних умінь.

Відповідно до третього завдання досліджено особливості формування вміння писати твори на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

Твір передбачає самостійну побудову тексту, висловлення власних думок у письмовій формі. Для написання твору здобувачі освіти повинні мати такі узагальнені вміння: зрозуміти та розкрити тему твору; підпорядкувати свій твір певній думці; зібрати матеріал, його систематизувати та розташувати у потрібній послідовності; визначити межі твору; скласти план та писати за планом; створити текст та записати його; використовувати засоби мови відповідно до задуму та мовленнєвих ситуацій; удосконалювати написане, знаходити та виправляти помилки та недоліки.

Відповідно до четвертого завдання укладено систему вправ для формування вміння будувати тексти різних типів під час реалізації змістової лінії «Взаємодіємо письмово» в учнів початкових класів.

Розвиток мовлення здобувачів освіти – не лише окремі заняття, а повсякденна робота над мовленням на усіх уроках української мови та читання. Оволодіння мовленням як засобом спілкування передбачає формування умінь сприймати текст, відтворювати його та створювати власне висловлювання. Ці вміння мають узагальнений характер.

Текст є єдністю трьох сторін: змісту, структури та мовленнєвого оформлення. У початковій школі здобувачі освіти знайомляться із такими типами текстів: розповіддю, описом, міркуванням.

Основне завдання школи – навчити дітей висловлювати свої думки в усній та письмовій формах відповідно до вимог, що регламентуються програмою з мовно-літературної освітньої галузі.

Робота з текстом йде у двох напрямках:

- 1) формування умінь аналізувати готовий текст;
- 2) навчання переказу тексту в усній та письмовій формах (написання викладів), складання власних висловлювань (написання творів).

Систематична робота над текстом дає учням можливість спостерігати, всебічно аналізувати лексичні та граматичні явища, що вивчаються, в їх органічному взаємозв'язку.

Робота з розвитку мовлення повинна бути регулярною та систематичною, будуватися на зразках, за допомогою спеціальних вправ шляхом попередження та виправлення помилок, шляхом навчання літературним формам мови. Добре розвинене мовлення служить одним із найважливіших засобів успішного навчання у школі.

У комплексі окремих мовленнєвих умінь, що являють собою взаємопов'язані елементи, що виділяються наступні:

1) вміння інформаційно-змістовного характеру (вміння отримати інформацію для висловлювання, визначити та розкрити тему, визначити основну думку, відібрати матеріал відповідно до теми та ідеї);

2) структурно-композиційні вміння (вміння виділяти частини у тексті, будувати вступне та заключне речення, складати план, логічно та послідовно викладати текст за планом);

3) вміння використовувати мовні засоби (вміння користуватися лексичними, граматичними та стилістичними засобами: вміння точно вживати слова в мові, вибирати слова із синонімічного ряду, морфологічні форми, синтаксичні конструкції тощо).

Формуються ці вміння спочатку в рецептивній (читання, слухання, прогнозування), потім у репродуктивній і, нарешті, у продуктивній діяльності.

За ступенем самостійності здобувачів освіти вправи з розвитку зв'язного мовлення поділяються на такі типи: робота, виконана за зразком, конструктивні вправи, творчі вправи.

До вправ, які виконуються за зразком, належать перекази, ділові папери. До конструктивних вправ відносяться такі, що пов'язані з перебудовою тексту, запропонованого вчителем. До творчих вправ відносяться письмові твори, словесне малювання, літературно-художня творчість тощо.

Відповідно до п'ятого завдання проаналізовано результати експериментальної перевірки ефективності комплексу вправ щодо формування вміння будувати тексти різних типів під час реалізації змістової лінії «Взаємодіємо письмово» в учнів початкових класів.

Педагогічний експеримент із з'ясування ефективності формування вміння будувати тексти різних типів в учнів початкових класів проведено в третіх класах Львівського ліцею міжнародних відносин ім. В. Стуса. 3-Б клас було визначено експериментальною групою, в ньому навчається 36

здобувачів освіти, а контрольною групою – 3-А клас, в ньому навчається також 36 здобувачів освіти. Успішність в обох класах приблизно однакова.

Письмові твори в третьому класі повинні бути різноманітні за тематикою. Поряд з творами на теми з життєвого досвіду («Мій родовід», «Чому я люблю кафе «Коти», «Моє улюблене місце у Львові», «Замкова гора» тощо), і за спостереженнями, з розповідями за сюжетними картинками і кінофільмами, мультфільмами проводяться уроки по одній картині, за окремими епізодами, фрагментами кінофільмів. При підборі тематики творів слід намагатися, щоб діти писали їх по свіжих вражень, щоб сюжети не були надумані, щоб вони відображали реальні події.

Для реалізації завдань дослідження були запропоновані спеціальні вправи творчого характеру, які включені до методики формування вміння будувати тексти різних типів під час реалізації змістової лінії «Взаємодіємо письмово» в учнів початкових класів.

Результати аналізу свідчать про те, що в учнів експериментальної групи порівняно з учнями контрольної групи відбулася позитивна динаміка у формуванні вмінь письмово переказувати текст розповідного змісту. Кількість логічних помилок та довольної інформації зменшилася.

Після проведення експериментального навчання високий і достатній рівні сформованості в здобувачів початкової освіти вмінь письмово переказувати текст розповідного змісту, створювати письмове висловлення (розповідь, опис, міркування), використовувати у власних текстах виражальні засоби мови; грамотно і зрозуміло оформлювати власне висловлення в середньому збільшилися на 5,6% учнів експериментальної групи, середній і початковий – зменшилися на 5,6% учнів експериментальної групи; показники контрольної групи залишилися практично без змін.

Отже, підсумовуючи все вище сказане, можемо зробити висновки, що використання методик у експериментальній групі покращило результати на 5,6%. Також слід наголосити на необхідності включення комплексу мовно-мовленнєвих вправ у структуру кожного уроку української мови та читання у

початкових класах. В учнів експериментальної групи порівняно з учнями контрольної групи відбулася позитивна динаміка у формуванні вмінь письмово переказувати текст розповідного змісту; створювати письмове висловлення (розповідь, опис); будувати текст-міркування за зразком та поданим початком; використовувати у власних текстах виражальні засоби мови; грамотно і зрозуміло оформлювати власне висловлення.